

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОСКЛАДНИХ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ ЛІНИ КОСТЕНКО

Бузько С. А. Функціонування односкладних номінативних речень у поетичному доробку Ліни Костенко.

У статті описано типи та функціональне призначення односкладних номінативних речень, що використовуються в поетичних творах Ліни Костенко, зокрема в збірці «Мадонна Перехресть».

Ключові слова: номінативні речення, образність, емоційність, експресивність.

Бузько С. А. Функционирование односоставных номинативных предложений в поэтическом наследии Лины Костенко.

В статье описаны типы и функциональное предназначение односоставных номинативных предложений, используемых в поэтических произведениях Лины Костенко, в частности в сборнике «Мадонна Перекрестков».

Ключевые слова: номинативные предложения, образность, эмоциональность, экспрессивность.

Buzko S. A. Functioning of nominative sentences in Lyna Kostenko poetry.

The author describes types and functional role of nominative sentences used in Lyna Kostenko poetry in particular in the collection «Мадонна Перехресть».

Key words: nominative sentence, figurativeness, emotionality, expressivity.

Односкладні речення здавна привертали увагу вчених; їх вивчали такі лінгвісти, як М. Греч, О. Востоков, Ф. Буслаєв, П. Фортунатов, Д. Овсяннико-Куликовський, О. Пешковський, Л. Булаховський та ін. Однак найвагоміший внесок у вивчення природи односкладних речень зробив О. Шахматов, саме на його погляди спирається більшість сучасних мовознавців під час вивчення цього синтаксичного явища [3].

Особливий тип односкладних речень становлять номінативні речення, які тривалий час розглядалися як неповні двоскладні або односкладні безособові. В українському мовознавстві вперше номінативні речення як різновид односкладних почали розглядати В. Возняк, О. Курило, К. Німчинов, І Огієнко та ін. Нині під односкладними номінативними реченнями розуміють синтаксичні конструкції, головний член яких виражений іменником у формі називного відмінка. Відмінною рисою цих одиниць є те, що їх сприймають у площині синтаксичного теперішнього часу через відсутність дієслівних засобів вираження граматичних значень часу і способу.

На сьогодні не існує єдиної загальноприйнятої класифікації односкладних номінативних речень, це питання залишається дискусійним; традиційно виокремлюють буттєві номінативні речення, вказівні номінативні речення, оцінні номінативні речення, власне називні речення та «називний уявлення» [4, с. 128–131].

Мета пропонованої статті полягає в описі типів та функціонального призначення односкладних номінативних речень, уживаних у сучасному поетичному мовленні. Адже відомо, що саме синтаксичні засоби стилістики великою мірою створюють своєрідність художнього тексту [1, с. 17]. Матеріалом для написання статті послугувала збірка Ліни Костенко «Мадонна Перехресть» (Костенко Л. Мадонна Перехресть / Ліна Костенко. – К. : Либідь, 2011. – 112 с.).

Найактивніше в поетичному мовленні Ліни Костенко функціонують буттєві номінативні речення, що виконують називну або описову функцію. І це є цілком природнім, адже головна функція номінативних конструкцій за їх природою – називна (у номінативних реченнях називається предмет, але нічого не мовиться про дію), зрозуміло, що в поетичному мовленні ця функція також реалізується. Отже, у ряді прикладів за допомогою номінативних синтаксичних одиниць повідомляється про буття певного предмета, про його наявність тощо, напр.: *Там все хтось в когось цілиться наосліп, ніякі звірства вже не дивина. Великий світ. І діти вже дорослі. А я люблю зеленого слона (с. 13); Старий записничок, адреси, телефони, відкинутий життям уже на маргінес. Куди дзвонить? Там дзвонять тільки дзвони. Куди писати? Там вже нема адрес (с. 52); Сицилія. Етна. Душа як в гіпнозі. І море, і скелі, і тиша терас. Дон Піппо Пірозі, ми завжди в дорозі. Я вперше Вас бачу. Я згадую Вас (с. 91); Труханів острів. Крига, крига, крига. Напровесні дрейфуючий Дніпро. Дитячий спорт – хто далі переплигне по тих крижинах. І на думки про якийсь там страх... (с. 78).*

Інколи поетеса використовує оцінні номінативні речення, що поєднують номінацію предмета з його емоційною оцінкою. За метою висловлювання це переважно окличні речення; називаючи певний предмет чи явище, вони дають йому також певну емоційно-експресивну оцінку: *Домовичкам незатишно у місті. Нема горища й комина. А ніч! Немає хати, що їй років двісті, і не зітхає челюстями піч (с. 30); Жах привселюдності!.. Поет не може бути привселюдним. Самотнім, зболеним, відлюдним, аби лише не привселюдним. То найлукавіші з тенет (с. 43).*

Ми зафіксували незначну кількість прикладів, у яких авторка використовує так званий «називний уявлення» – особливий різновид односкладних номінативних конструкцій, уперше виділений О. Пешковським. Такі синтаксичні одиниці констатують уявлення про предмет, стверджуючи його наявність чи необхідність, після чого авторка подає відповідний коментар, напр.: *Сайгак, тарпан... О як ми легко звикли, що ці тварини вже на світі зникли! Зникають зубри, вивелися коні, зникають річечки і оболоні. Червона качечка і сіра пташка каня... І ті вже під загрозою зникання. І ті вже під загрозою зникання! А ми усе звикаєм до звикання (с. 66).*

Отже, за значенням та структурою найпоширенішим типом односкладних номінативних речень, які функціонують у збірці «Мадонна Перехресть», є буттєві номінативні речення, що виконують переважно описову функцію,

фіксує існування, наявність певних предметів чи явищ. Однак поетичне мовлення особливе, воно суттєво відрізняється від інших типів мовлення, насамперед образною насиченістю та підвищеною емоційністю й експресивністю. Важливу роль у цьому відіграє структура речень, із яких складається поетичний текст. Незаперечною функціонально-стилістичною особливістю використання односкладних номінативних речень у поетичному мовленні є те, що ці конструкції сприяють посиленню образності, емоційності й експресивності художнього тексту, напр.: *Зелені очі орхідей. І хтось на скрипці грає. Вдова – це тінь серед людей, свіча, що догорає* (с. 47). У цьому уривку за допомогою номінативного речення авторка буде розгорнута метафору, що створює образність та експресивність. Таку ж функцію (підкреслення образності, емоційності та експресивності) номінативні речення виконують у прикладах: *Усе було, було й перебуло. А ця любов – як холодно без неї! Як поцідунок долі у чоло. Як вічний стогін пам'яті моєї* (с. 19); *У чащу дня упав кристалик вечора і розчинився. Майже чорна синь* (с. 27); *Ось він іде, і поруч, і ніде. Лікує слово сміхом від пристриму. Осінній день... Осінній тихий день... І Льоня усміхнувся з того світу* (с. 54).

У деяких композиціях номінативні речення ніби визначають структуру всього поетичного тексту, його ритмомелодіку, як-от у прикладі: *Чавунна ніч, гараж моєї втоми. Заглух, затих задиханий мотор. Упало серце крізь гіркі фантоми, лежить, як неостиглий метеор. Сумної зірки посмішка родинна. Людської злости чорні мегатонни. Летить літак, сутулий, як людина, і теж летить в гараж своєї втоми* (с. 44).

Як лаконічні й семантично місткі конструкції номінативні речення забезпечують синтаксичну компактність і раціональність побудови тексту. Завдяки цьому вони допомагають формувати структурну цілісність поетичного твору, пов'язуючи між собою його змістові відрізки. Такий прийом посилює стилістичний ефект і породжує експресію на синтаксичному рівні. Надзвичайно показовим у цьому сенсі є такий приклад, у якому номінативні речення наявні на початку кожної строфи: *Машини, шини, стрес, експрес, кермо, гальмо, впритул, з-за рогу! Стоїть Мадонна перехресть, благословляючи дорогу.*

Такі, автобуси, авто, І мотоцикли, і кибитки. Всі всім на світі є ніхто – ні хто куди, ні хто нізвідки.

Маршрути горя і безчесть. Світ на століття постарішав. Стоїть Мадонна перехресть, чи вже Мадонна Бездоріжжя!

І мчат, і мчат, числа їм нест. Дорога дальня й невідома. Стоїть Мадонна Перехресть, Благословляюча Мадонна (с. 106).

У ряді випадків за допомогою номінативних речень висловлюється іронічне ставлення поетеси до тих чи тих явищ дійсності, тобто номінативні конструкції є засобом вираження іронії. Загалом, як відомо, іронічність є однією з найхарактерніших ознак сучасних художніх текстів. Причину такого підходу дослідники вбачають у неприйнятті авторами реального

стану речей, життєвого ладу, а також у намаганні оголити примітивність, несправжність, а то й безглуздя ідей, кумирів, істин, смаків, які панували вчора чи панують і нині в масовій свідомості [2, с. 319]. Деякі дібрані нами приклади засвідчують, що в багатьох випадках іронія створюється саме завдяки використанню односкладних номінативних речень, які допомагають точно, лаконічно та влучно передати авторське ставлення до навколишньої дійсності, напр.: **Вівтар, трибуна і шинквас, печери духу, що чамріє. Ця райська птиця не для вас, вона між вами почорніє. І Гриць, і зрець, і швець, і жнець. І хто кому Іскаріоти? Цій райській птиці тут кінець. Обпатрають, бо патріоти** (с. 33). Глузливо-іронічний тон мають також рядки: **Важке литво свічад і свіч. Любові царственна офіра. Якби Джульєтта колунала піч, то, може б, навіть, не було Шекспіра** (с. 39).

Деякі рядки за допомогою номінативних речень набувають не просто іронічного, а стримано-саркастичного звучання. Тобто аналізовані нами синтаксичні конструкції не лише підкреслюють іронічно-саркастичний тон викладу, але й допомагають ідейно та експресивно наснажити художній текст, напр.: **Ала я... Але я... Але ні! Хай цей біль доболить у мені. Ваша підлість і ваша злість, – хай хтось інший про це розповість. Але я... Але я... Але ні. Хай цей біль доболить у мені** (с. 96).

Отже, односкладні номінативні речення активно функціонують у сучасному поетичному мовленні, виконуючи при цьому ряд стилістичних функцій. Найпоширенішим структурно-семантичним типом односкладних номінативних речень, які функціонують в опрацьованій нами збірці, є буттєві номінативні речення, що виконують переважно описову функцію, фіксуючи існування, наявність певних предметів чи явищ. Авторка подеколи послуговується оцінно-окличними номінативними реченнями та рідше – «називним уявленням». Щодо функціонально-стилістичних особливостей номінативних речень, варто відзначити, що вони не лише називають певні предмети, явища, поняття, тобто не просто повідомляють про наявність чогось, а насамперед підкреслюють образність, емоційність та експресивність поетичного мовлення, допомагаючи автору лаконічно, влучно висловити думку, забезпечують синтаксичну компактність і раціональність побудови поетичного тексту. В окремих випадках номінативні конструкції виступають засобом вираження іронії, при цьому ідейно й естетично наснажуючи художній текст.

Література

1. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / Світлана Яківна Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1982. – 264 с.
2. Мережинская А. Ю. Художественная парадигма переходной культурной эпохи / Анна Юрьевна Мережинская. – К. : ИПЦ «Киевский университет», 2001. – 433 с.
3. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / Алексей Александрович Шахматов. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / Каленик Федорович Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.